

'Together with the stout-hearted Dutch'

De Koninklijke Marine in het Britse publieke debat tijdens de Javazee-campagne

'It is Dutch submarines which are operating, not British', zegt oud-marineofficier Sir Archibald Southby op 28 januari 1942 in het Lagerhuis.¹ In zijn constatering klinkt frustratie door. Nederlandse schepen zoeken de Japanse vijand op. Waar blijft de *Royal Navy*?

In dit artikel staat de vraag centraal hoe het optreden van de Koninklijke Marine tijdens de Javazee-campagne – de maritieme strijd tegen Japan tussen december 1941 en maart 1942 – in het Verenigd Koninkrijk resoneerde. Iets van deze beeldvorming was al bekend. De Britse oorlogsleider Sir Winston Churchill liet na 1945 weten onder de indruk te zijn geweest, zoals blijkt uit een in Nederland nog altijd geciteerd zinnetje uit zijn oorlogsherinneringen: 'Dutch Submarines, boldly handled, sank several of their ships.'^{2 3} En in *Het Koninkrijk* van Loe de Jong valt te lezen dat, als gevolg van deze strijd, de Britse publieke opinie vond dat 'Nederlanders bij uitstek betrouwbare en strijdvaardige bondgenoten waren'.⁴ Maar waar was deze waardering op gebaseerd, hoe werd deze geuit, en hoe is deze te verklaren? In dit artikel – onderdeel van een promotieonderzoek naar de plek die Nederland en andere 'kleine' bondgenoten in het Britse propagandaverhaal tijdens de Tweede Wereldoorlog innamen – wordt middels krantenartikelen, verslagen van debatten in het Britse parlement en opiniepeilingen onder de bevolking van het Verenigd Koninkrijk, gepoogd deze vragen te beantwoorden.

Nederlagen en een gevoel van vernedering

Het is veelzeggend dat *Commander Southby's* verzuchting over de Britse passiviteit onderdeel vormt van een driedaags debat waarin het functioneren van Churchill zelf ter discussie staat. In deze fase van de oorlog heeft het – bijna spreekwoordelijke – Britse zelfvertrouwen een knauw gekregen. Na tweeënhalf jaar strijd is er, ondanks de recente intrede van de Verenigde Staten in het geallieerde kamp, nog altijd geen zicht op een overwinning. Integendeel: het nieuws van de fronten lijkt slechter dan ooit. Bijna dagelijks berichten de B.B.C. en de kranten over Britse verliezen en terugtrekkingen, met name in Noord-Afrika en het Verre Oosten. Met een dubbele ne-

Een krantenverkoper in Londen aan het begin van de Tweede Wereldoorlog. Kranten hadden grote invloed op de openbare meningsvorming, zoals deze door het *Ministry of Information* werd geregisseerd.

(Wikimedia Commons)

Wonderful Value | No. 25,801 | Established 1864 | Saturday, December 13, 1941.

Four Japanese Troopships Sunk Off Thailand

PACIFIC ARENA

BIG TRIUMPH BY DUTCH NAVY'S SUBMARINES

FOUR Japanese troopships have been sunk off Patani, Southern Thailand, by submarines of the Netherlands Navy operating under British command, it is announced in today's communique from Singapore.

Some withdrawal of our forces has taken place in the Kedah area, north-west Malaya, it was stated in authoritative quarters in London, says the Press Association.

There is very little change in the situation in North-East Malaya, and there is still no confirmation of any enemy landings having been made at Kuala Trengganu and Dungun. It is known that in the North the enemy has

Announcement of the reported Japanese occupation of Guam, America's other Pacific Island outpost.

Japanese Claims

Tokyo, Saturday — Imperial headquarters say that in the raid on Balabang and Clark Field aerodrome in Manila yesterday, the Japanese shot down eight U.S. planes and destroyed 14 on the

The Shields Evening News van 13 december 1941 (British Newspaper Archive – JPIMedia)

derlaag wordt, een paar weken na genoemd debat, een dieptepunt bereikt. Op 15 februari valt de Britse kroonkolonie Singapore. De snelle capitulatie van deze zwaar versterkte havenstad ziet het Britse publiek als een ‘tragedy’, maar veel groter is de ‘shock, bewilderment and anger, but also a feeling of humiliation and disgrace’ over de betrekkelijk ongehinderde passage van een deel van de Duitse slagvloot door het Kanaal, vier dagen daarvoor.⁵ De vertrouwelijke wekelijkse opiniepeilingen van het Britse *Ministry of Information* (MOI), waaruit hierboven is geciteerd, tonen in deze winter een diep ongenoegen over het militaire beleid. Het is niet zozeer de reeks van nederlagen die de Britten dwarsziet, als wel de indruk dat er nauwelijks serieus gevochten wordt. De publieke opinie eist ‘an offensive attitude on the part of our fighting forces – instead of continual defence and retreat – strong and efficient leadership at home towards a real total war effort, and some clear-cut goal to strive for in the future’.⁶

Een golf van welwillendheid

Die combinatie van assertiviteit en effectiviteit meent het Britse publiek wél te zien bij het Nederlandse militaire optreden in het Verre Oosten. Na het schokkende nieuws van de Japanse verrassingsaanval op de Amerikaanse marinebasis in Pearl Harbor en de vernietiging van de Britse slagvloot bij Singapore, worden de vroege successen

van de onderzeeboten van de Koninklijke Marine breed uitgemeten in de Britse pers. ‘Four Japanese Troopships Sunk Off Thailand’, luidt bijvoorbeeld de openingskop op de voorpagina van de *Shields Evening News* (Tynemouth) van 13 december 1941, met als ondertitel ‘Big Triumph by Dutch Navy’s Submarines’.⁷ Als dezelfde dag ook nog wordt gemeld dat eenheden van de Koninklijke Marine in Singapore zijn aangekomen⁸, ontstaat een golf van welwillendheid die het Nederlandse handelen maandenlang draagt. In verschillende opiniepeilingen worden de Nederlandse prestaties gecontrasteerd met die van de eigen strijdkrachten, zoals op 29 december 1941: ‘The exploits of the Dutch East Indian forces are described as “the one

‘Nederland geldt in deze winter als een winnaar, en des te meer omdat het land dit eerder in de oorlog – zeker in Britse ogen – niet was’

bright spot in a murky scene”, the success of Dutch ships being compared with the performance of the British and American fleets in the Pacific.⁹ Winnen creëert winnaars, zeker in een context waarin verliezen de norm lijkt te zijn. Nederland geldt in deze winter als een winnaar, en des te meer omdat het land dit eerder in de oorlog – zeker in Britse ogen – niet was. Churchills herinnering aan de meidagen van 1940 bijvoorbeeld was uitgesproken negatief. ‘The Dutch were entirely selfish and fought only when they were attacked, and then only for a few hours’, schreef hij in 1944, in een passage die hij, wat tactischer geformuleerd, in zijn memoires had willen opnemen, maar dit uiteindelijk niet deed.¹⁰

De omgekeerde wereld

De Britse perceptie in januari 1942 is dat Nederland er bij de maritieme verdediging van het Verre Oosten zo ongeveer alleen voorstaat, met als implicatie dat de eigen *Royal Navy* deze bondgenoot de kastanjes uit het vuur laat halen. 'When attacks are made on those [Japanese] reinforcements the work is usually done by the active Dutch Navy', concludeert de *Leicester Evening Mail* in een commentaar op 2 januari. 'The daring exploits of their naval air pilots have been the brightest features in the stern struggle which is proceeding in the eastern seas', stelt de *Illustrated London News* van 17 januari. De Japanners gaan aan land waar ze maar willen, tekent de opiniepeiling van 5 januari uit de volksmond op: 'Apparently without hindrance from anybody except the Dutch.'¹¹ En drie weken later: 'The Dutch successes have been greeted with gratitude; there is, indeed, some feeling that "the Dutch and Russians seem to be fighting all our battles".'¹² De rollen lijken wel omgedraaid, constateren Britse politici met enige verbazing. 'The Government will appreciate that the Dutch East Indies are not just small Allies whom we have to assist. They have assisted us in the Far East, and we have reason to be grateful to them', meent het conservatieve Lagerhuislid Sir Edward Campbell.¹³ De Britse militaire positie had nóg slechter kunnen zijn, stelt Labour-parlementariër Charles Ammon: 'One hesitates to think what it might have been but for the gallant assistance given by the Dutch Navy in the Far East.'¹⁴ En, wanneer

Churchill in deze periode de kracht van de geallieerde coalitie wil benadrukken, noemt hij Nederland als een van de weinige bondgenoten bij naam: 'We formed this league of 26 United Nations in which the principal partners at the present time are Great Britain and the British Empire, the United States, the Union of Socialist Soviet Republics of Russia, and the Republic of China, together with the stout-hearted Dutch, and the representatives of the rest of the 26 Powers.'¹⁵

Gemengde gevoelens

Terwijl de Koninklijke Marine de vijand blijft opzoeken, moppert het Britse publiek niet alleen over de eigen maritieme onzichtbaarheid in de regio, maar vraagt het zich ook af waar de *U.S. Navy* blijft.¹⁶ Wanneer de Amerikaanse presentie in de regio in de loop van januari lijkt te groeien, telt de pers in sommige gevallen de Amerikaanse en Nederlandse prestaties bij elkaar op en presenteert deze als samenwerking. Een voorbeeld hiervan is te vinden in onder meer de *Yorkshire Post* van 28 februari 1942. De krant brengt op de voorpagina, naast een aankondiging van een nog ongespecificeerde 'naval battle' in de Javazee, een overzicht van de Japanse verliezen ter zee in de voorgaande maanden: 'One enemy capital ship has been sunk and three damaged, seven cruisers sunk, eight seriously damaged and twelve damaged, and two aircraft carriers damaged (one seriously). In addition 79 transport and merchant ships have been sunk.' Deze geallieerde

10 December 1941: de Britse jager HMS *Express* (rechts) neemt evacuees van het zinkende slagschip HMS *Prince of Wales* aan boord. Het zinken van de *Prince of Wales* tezamen met de slagkruiser HMS *Repulse* was een enorme klap voor de Britse strijdkrachten en de verdediging van Singapore (Wikimedia Commons)

successen worden vervolgens uitgesplitst. De schade aan de Japanse slagschepen en vliegkampschepen komt voor rekening van de Amerikanen en de Nederlanders. Ook zijn zij samen verantwoordelijk voor zeven gezonken, acht zwaar beschadigde en elf beschadigde kruisers; de Britten voor één beschadigde kruiser. Bij de jagers is de verhouding als volgt: de Amerikanen en de Nederlanders hebben er elf tot zinken gebracht, vier zwaar beschadigd en zes beschadigd; de Britten hebben er één tot zinken gebracht en één beschadigd. Bij de onderzeeboten (negen gezonken, twee beschadigd) en de transportschepen (79 gezonken, vijftien zwaar beschadigd, 32 beschadigd) zijn de resultaten van de drie landen bij elkaar opgeteld.¹⁷ De krantenlezer in Sheffield of Ripon moet dit (overigens nogal optimistische) lijstje met gemengde gevoelens hebben bekeken: tevredenheid over de totalen, teleurstelling over het geringe aandeel van de eigen *Royal Navy* hierin.¹⁸

Balikpapan: te vroeg gejuicht

Een ander voorbeeld van deze veronderstelde Nederlands-Amerikaanse samenwerking is te vinden in de Britse berichtgeving over de slag bij Balikpapan, in de derde week van januari 1942. De voorpagina van de *Shields Evening News* (28 januari) vat het resultaat als volgt samen: 'American and Dutch Navies Sink Nine Jap Transports'. In werkelijkheid was deze actie maar in beperkte mate gecoördineerd. De onderzeeboot Hr.Ms. K XVIII had in de Straat Makassar een in konvooi varende troepenschip

'Helfrich wordt (...) vergeleken met
Sir Francis Drake, de eind zestiende-
eeuwse admiraal die de Spaanse Armada
wist te verslaan en zo Engeland voor
een invasie behoedde'

tot zinken gebracht, om zich vervolgens terug te trekken, 'waarschijnlijk [omdat commandant Carel van Well Groeneveld] het terrein vrij [wilde] maken voor een aanval van Amerikaanse bovenwaterschepen die in de vroege morgen kon worden verwacht'.¹⁹ Deze aanval vond inderdaad plaats en was, zo schrijft de Britse maritiem historicus David A. Thomas, een 'small tactical victory' die 'tended to be hailed too fulsomely as an important setback for the invading Japanese'.²⁰ Dat is nog voorzichtig uitgedrukt: in de eerste Britse reacties wordt het treffen niet alleen gezien als een tegenslag voor de Japanners, maar incidenteel zelfs als een aanwijzing dat het keerpunt in de strijd is bereikt. In het Hogerhuis stelt Lord Moyne: 'The losses inflicted in the Macassar Straits by the Netherlands East Indies and the United States light forces and submarines show that Allied sea power is already recovering from the shock of initial disaster.'²¹ Viscount Herbert Samuel gaat de volgende dag, eveneens in het Hogerhuis, nog iets verder: 'Within the last few days the attack on the great convoy in the Straits of Macassar has been a very significant turn of fortune.'²² Ook de publieke opinie toont zich

tevreden: 'The grave anxiety over the whole situation in the Far East has (...) been somewhat relieved by (...) the combined Dutch and U.S.A. attack on the convoy in the Macassar Straits, which is accepted as the first indication of Allied co-operation and of the presence of the United States' fleet in the Pacific.'²³

Optimisme tot het laatst

Eerst hebben de 'sturdy Dutch'²⁴ het gat gevuld, nu zijn de Amerikanen terug op het strijdtoneel: ondanks het tegenvallende eigen Britse militair optreden kijken pers en publiek niet helemaal zonder optimisme naar het verloop van de strijd. Hoge verwachtingen zijn er over de Nederlandse verdediging van Java.²⁵ En als de Britse avondkranten van 28 februari 1942 nadere berichten over de 'naval battle' in de Javazee hebben, zijn deze overwegend positief van toon. Nog één keer lijkt de consensus dat de strijd voor de geallieerden gunstig verloopt. 'Biggest Naval Engagement of the Far Eastern War', is de openingskop van de *Evening Sentinel* (Stoke-on-Trent), die meldt dat de Japanse transportvloot zich terugtrekt, waarbij onduidelijk is of dit moet worden gezien als een Japanse nederlaag of een hergroepering. De *Evening News* (Portsmouth) is stilliger: Japan heeft een 'battering' ondergaan. Helfrich wordt in dit stuk vergeleken met Sir Francis Drake, de eind zestiende-eeuwse admiraal die de Spaanse Armada wist te verslaan en zo Engeland voor een invasie behoedde. Positiever nog is de *Evening Chronicle* (Newcastle): 'Dutch Strike Hard at Jap Invasion Fleet' is de kop boven het vanaf Java getelegrafeerde artikel, dat begint met de zin: 'Admiral Helfrich has struck again.'. De onderkop luidt 'Java Sea Fight May Turn Tide'; een aanname die de correspondent baseert op een briefing door marinebronnen in Batavia.

De Britse eer hersteld

Het loopt, zoals bekend, anders af. Het grootste deel van de geallieerde vloot gaat tijdens de Slag in de Javazee en in de dagen daarna ten onder, waarmee het laatste obstakel voor Japanse landingen op Java is weggenomen. In de opiniepeilingen zien we dat het Britse publiek niet langer wonderen verwacht van de Nederlandse krijgsmacht; een mix van gelatenheid en realisme voert de boventoon. Op 2 maart 1942 meldt het verslag van het MOI: 'Events in Java and Sumatra are being anxiously watched, and, "in spite of the faith that is placed in the Dutch to fight with the utmost bravery and intensity", most people appear to think that "it won't be long before Java goes the way of Singapore".'²⁶ Een week later noteren de opiniepeilers: 'Admiration and sympathy for the Dutch continue, and there is some feeling that "it is a pity that they did not have more control of the situation before they were actually cut off, as it is thought that their leaders have more guts than ours".'²⁷ Als de Britse Admiraliteit op 14 maart een communiqué over het verloop van de Slag in de Javazee uitbrengt, blijkt het Britse aandeel in de strijd groter dan gedacht.²⁸ De nederlaag kan het publiek, 'so conditioned to bad news from the Far East', niet meer schokken. Het is natuurlijk een 'serious defeat and heavy blow',

No. 25,838 Established 1864 Wednesday, January 28, 1942. TF

ALLIED SUCCESSES IN CONVOY BATTLE

American And Dutch Navies Sink Nine Jap Transports

FIVE OR SIX CRUISERS HIT BY BOMBERS

ACCORDING to information in authoritative circles in London, the American and Dutch navies have inflicted the following casualties on the Japanese in the Macassar Strait:—

Nine transports sunk.
Five or six hits on cruisers from the air.
Three hits on destroyers from the air.
A large cruiser or aircraft-carrier believed to have been sunk by an American submarine.

The Royal Navy, it was stated, offered their congratulations to the American and Dutch naval and air forces on their extremely successful and sustained attacks on that enemy armada which had been progressing—somewhat slowly—through the Straits of Macassar.

Bridal group after the wedding of Sergeant Edward Harrison, of Gossett, and Miss Doris Potts, of North Shields, at Holy Trinity Church.

DEBATE ON CONFIDENCE VOTE

MORE CRITICISMS OF FAR EAST

FRANCE CUTS FACTORY HOURS

Winter Conditions Cause

The Shields Evening News van 28 januari 1942 (British Newspaper Archive – JPIMedia). Op deze voorpagina wordt niet alleen verwezen naar de gevechten bij Balikpapan, maar ook naar het Lagerhuisdebat over de 'confidence vote', waaraan Commander Southby een kritische bijdrage leverde (zie het begin van dit artikel).

maar de behoefte schuldigen aan te wijzen is, anders dan bij vorige teleurstellingen, minimaal. Integendeel, zo meldt het rapport van 16 maart: 'Pride is expressed that our Navy, in spite of Japanese superiority, "attacked and met their end in a gallant fashion".'²⁹ Niet langer zijn de Nederlanders de meetlat waaraan de Britten hun prestaties afmeten. Ze hebben de hoofdrol in hun eigen verhaal terug.

Conclusies

De successen van de Koninklijke Marine tijdens de Javazee-campagne, die overigens minder spectaculair waren dan toentertijd werd geloofd, vonden opvallend veel weerklank in het Verenigd Koninkrijk. In de opinievormende cirkel van pers, publiek en politiek was de waardering voor het offensieve Nederlandse optreden groot, maar deze viel samen met een acuut gevoel van ongemak over het eigen militaire opereren. Hierdoor fungeerden de prestaties van de Nederlandse strijdkrachten behalve als lichtpunt ook als ijkpunt. Dit narratief van Brits falen en Nederlandse vechtlust bleef tijdens deze hele episode van kracht. Een kentering kwam half maart 1942, toen de Britse Admiraliteit met haar eigen assessment van de Slag in de Javazee naar buiten kwam. De als een heroïsche opoffering gepresenteerde ongelijke strijd gaf de Britten iets van vertrouwen in eigen kunnen terug. De Koninklijke

Marine verdween uit het publieke debat, ook al omdat Nederlands-Indië inmiddels door de Japanners was veroverd en het strijdtoneel zich naar elders had verplaatst.

C.C. (Caspar) Dullemond MA is zelfstandig tekstschrijver en historicus te Zwolle. Als buitenpromovendus aan de Universiteit Leiden onderzoekt hij de plek van Nederland en andere 'kleine' bondgenoten binnen het Britse propagandaverhaal in de Tweede Wereldoorlog. Dit artikel is een eerste publicatie in het kader van zijn onderzoek.

Noten

- 1 UK Parliament, Hansard, Commons, 'Motion of Confidence in His Majesty's Government', Vol. 377, 28 januari 1942 (hansard.parliament.uk).
- 2 Winston Churchill, *The Second World War Volume III, The Grand Alliance* (Londen 1950), 564.
- 3 Een recent voorbeeld is te vinden in: Anne Doedens en Matthieu Borsboom, *De Canon van de Koninklijke Marine. Geschiedenis van de zeemacht* (Nijmegen 2020), 116.
- 4 L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog 9. Londen. Eerste helft* (Den Haag 1979), 330-331.
- 5 MOI Digital, INF 1/292, Weekly Reports, 18 februari 1942 (moidigital.ac.uk).
- 6 MOI, 4 maart 1942.
- 7 Ten behoeve van de overzichtelijkheid van het artikel zijn de meeste verwijzingen naar kranten in de hoofdttekst aangegeven. Alle citaten uit Britse kranten zijn ontleend aan het British Newspaper Archive (britishnewspaperarchive.co.uk), 'courtesy of the British

- Library Board'. Het copyright van uitgever Reach Plc. geldt voor *Western Morning News*, *Birmingham Gazette*, *Daily Record*, *Evening Chronicle*, *Leicester Evening Mail*, *Evening Sentinel* en *Daily Mirror*. Het copyright van uitgever Johnston Plc. geldt voor *Londonderry Sentinel*, *South Yorkshire Times* and *Mexborough & Swinton Times* en *Shields Evening News*. Het copyright van London Illustrated News Group geldt voor *London Illustrated News*.
- 8 Zie bijvoorbeeld het artikel in de *Londonderry Sentinel* (13 december 1941), met als kop: 'Dutch Naval Units Arrive at Singapore.'
 - 9 MOI, 29 december 1941.
 - 10 David Reynolds, *In Command of History. Churchill Fighting and Writing the Second World War* (Londen 2005), 453.
 - 11 MOI, 5 januari 1942.
 - 12 MOI, 26 januari 1942.
 - 13 UK Parlement, Hansard, Commons, 'War Situation', Vol. 121, 27 januari 1942.
 - 14 UK Parlement, Hansard, Commons, 'Navy Estimates, 1942', Vol. 378, 26 februari 1942.
 - 15 UK Parlement, Hansard, Commons, 'War Situation', Vol. 121, 27 januari 1942.
 - 16 MOI, 5 januari 1942: 'The question most often asked (it is reported by eight R.I.Os) appears to be "Where is the American fleet?"'
 - 17 'Japan's Serious Sea Losses', *Yorkshire Post*, 28 februari 1942. Hetzelfde stuk stond ook in andere grote regionale kranten, in ieder geval *Nottingham Journal*, *Western Morning News* (Devon en Cornwall), *Birmingham Gazette* en in Schotland de *Daily Record*.
 - 18 Dat de door de pers genoteerde successen geallieerde successen, hier en elders in dit artikel, nogal overdreven zijn, werd pas later duidelijk. Het gaat hier om het effect op de publieke opinie op het moment zelf.
 - 19 Ph.M. Bosscher, *De Koninklijke Marine in de Tweede Wereldoorlog 2* (Franeker 1986), 218.
 - 20 David A. Thomas, *Battle of the Java Sea* (Londen 1968), 119.
 - 21 UK Parlement, Hansard, Lords, 'Situation in the South-West Pacific', Vol. 121, 28 januari 1942.
 - 22 UK Parlement, Hansard, Lords, 'Situation in the South-West Pacific', Vol. 121, 29 januari 1942.
 - 23 MOI, 4 februari 1942.
 - 24 *South Yorkshire Times* and *Mexborough & Swinton Times* (28 februari 1942).
 - 25 Opvallend is dat de Britse lof zich niet tot het Nederlandse optreden ter zee en in de lucht beperkt: ook het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL) krijgt complimenten. In een analyse in de *South Yorkshire Times* and *Mexborough & Swinton Times* (28 februari 1942) wordt voorspeld dat de Nederlanders, 'better prepared morally and materially', zich dood zullen vechten bij de verdediging van Java. Met het vernietigen van hun eigen olie-installaties hebben ze namelijk de Japanners 'something of the fearful resolve with which the Russians destroyed the Dneiper Dam' getoond. Als de gevechten eenmaal zijn begonnen meldt de *Daily Mirror* (2 maart 1942): 'On land the Dutch defenders gave the invaders the warmest reception they have had so far in the Pacific.' Zie ook het citaat bij noot 9.
 - 26 MOI, 2 maart 1942.
 - 27 MOI, 9 maart 1942.
 - 28 Verhelderend is de opmerking in de *Illustrated London News* (21 maart 1942): 'The Admiralty announcement that British ships played their heroic part in these desperate actions came as a surprise, as they were not previously mentioned'.
 - 29 MOI, 16 maart 1942.

CARTOON

